

НЕБОЛША Б. ПЕТРОВИЋ
МИЛАНКО Д. ЧАБАРКАПА¹
БОРА Р. КУЗМАНОВИЋ
УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ОДЕЉЕЊЕ ЗА ПСИХОЛОГИЈУ

ВРЕДНОСНА ОЧЕКИВАЊА УЧЕНИКА ГИМНАЗИЈА ПРИ ИЗБОРУ ФАКУЛТЕТА²

АПСТРАКТ. У психолошкој литератури је доста простора посвећено професионалном опредељењу ученика, при чему је углавном испитивана улога школе, вршњака, родитеља, материјалних и социјалних чинилаца, а мање улога особина личности, циљева, очекивања, личних и друштвених вредности.

У овом раду пажња је усмерена на преференцију личних и друштвених вредности које смо дефинисали као одређене циљеве који су значајни у контексту избора факултета, а тиме и будућег занимања. Коришћене су две листе циљева - 18 личних и 18 друштвених, које су примењене на узорку од 497 матураната, при чему је узорак чинило 37,4% младића и 62,6% девојака. Испитивање је спроведено на терену, крајем школске 2014/2015. године, у стандардним школским условима. Преференцију и степен важности циљева испитаници су изражавали давањем само једног одговора за сваку личну и друштвену вредност на петостепеној скали Ликертовог типа, што је омогућило да се у статистичкој обради података примене методе дескриптивне статистике, корелационе и дискриминативне анализе.

Резултати истраживања показују да постоје значајне разлике у преференцији појединих циљева, као и повезаност важности циљева са очекивањима да буду остварени преко избора факултета и будућег занимања. Такође, постоји повезаност између степена жељености бављења преферираним занимањем и степена очекивања да се преко тог за-

---

¹ milanko.cabarkapa@gmail.com

² Рад је примљен 7. новембра 2015, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 25. децембра 2015.

нимања циљеви могу остварити. Такође, показано је да постоје значајне разлике у степену прихватања појединих циљева као вредности, при чему се већа важност придаје личним него друштвеним вредностима, што потврђује оправданост полазног става аутора да треба одвојено испитивати личне и друштвене вредности, јер имају различит значај за професионално опредељење младих.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: вредности, лични и друштвени циљеви, матуранти, професионални избор.

УВОД

У психолошкој литератури веома често је обрађивана тема професионалног опредељења младих, али је при томе пажња углавном била усмерена на испитивање улоге школе, вршњака, родитеља, материјалних и социјалних чинилаца, док је мање истраживана улога особина личности, циљева, очекивања, ставова и вредности. Због тога смо у овом истраживању пажњу усмерили на тај донекле занемарени аспект професионалног опредељивања младих, при чему се главни циљ односи на истраживање улоге и значаја вредности у избору студија и будућег занимања. Прецизније речено, у центру пажње су вредносна очекивања која имају матуранти гимназија у Србији од будућег занимања, које се стиче завршавањем планираног факултета или високе школе. Заправо, поставља се питање: да ли је један од фактора избора факултета очекивање да ће се на тај начин обезбедити занимање које омогућује остваривање неких важних личних и друштвених циљева, које можемо третирати и као личне и друштвене вредности.

Инспирацију за ову тему налазимо у неколико извора. Један од њих су неке од теорија избора занимања, које избору занимања приступају шире, јер говоре о системима способности, особинама личности, потребама и интересовањима, али се оправдано може претпоставити да ти шири системи укључују и ставове и вредности, односно вредносне циљеве. У том погледу, занимљива је Холандова теорија избора занимања, где се избор занимања посматра, пре свега, као израз личности (Holland, 1973, према: Brančić, 1986). Холанд теоријски разликује шест типова личности, којима одговара и шест одговарајућих типова средине. Особе које припадају одређеном типу личности, у свом професионалном опредељењу траже средину, укључујући и радну средину, у

оквиру које могу да испоље своју личност. Мада Холанд не користи *очекивање* као експланаторни појам, таква идеја је имплицитна у тези да особе са одређеним типом личности показују тенденцију да траже одговарајуће занимање за које очекују да ће бити у складу са њиховим особинама личности.

Други важан извор за ово истраживање је Суперова развојна теорија (Super, 1973), где је један од кључних појмова *појам о себи* (self-concept), а избор занимања се види као процес реализације слике о себи, тј. као усклађивање занимања са том сликом. Несумњиво је да су важан део те слике ставови и вредности које појединац има, што је истицао и Супер, који се иначе бавио испитивањем радних вредности. У контексту теме која нас овде интересује, избор занимања се може разумети као процена да се преко преферираног избора факултета и будућег занимања могу остварити за појединца важни животни циљеви (тј. вредности) које појединац види (или би волео да види) као битне елементе идеалне слике о себи.

Као још једну посредну инспирацију за ово истраживање можемо навести и Врумову когнитивну теорију мотивације (Vroom, 1964), где се поред *валенције* или вредност и *инструменталности* циља, истиче значај *очекивања* као субјективног уверења или процене да ће извесно понашање довести до жељеног циља. Иако се Врумова теорија углавном везује за објашњење радне мотивације и задовољства послом, логично је претпоставити да се по аналогији може применити и на област професионалног опредељивања, јер су привлачност циља и очекивање да ће се остварити, конгруентни са одређеним ставовима и вредностима, тако да се према овом моделу може посматрати и избор факултета од стране матураната као инструментални циљ који има позитивну валенцу и од кога се очекује да омогући остварење неких других важних циљева или животних вредности.

Најзад, као један од значајних основа за ово истраживање су и нека релевантна социјално-психолошка истраживања везана за вредносна очекивања младих, изведена у Србији. У том смислу значајна су истраживања о повезаности између вредности и очекивања ученика од будућег занимања, која је код нас извршио Ненад Хавелка (Havelka, 1994). Управо се у оквиру ових истраживања, као кључан појам, користе *вредносна очекивања*. Овај аутор је пошао од тезе да ученици већ при завршетку основног образовања имају формиране вредности и да у њиховом одлучивању о будућем занимању значајну улогу играју вредносна очекивања

од тог занимања. Одабрано занимање је пут за остваривање тих вредности. Хавелка је најпре извршио истраживање на ученицима завршног разреда основне школе у Србији (1989), а касније поновио истраживање на испитаницима истог узраста, као и на ученицима завршног разреда гимназије (1994). У свим тим испитивањима одабрао је 12 вредности, и у вези с њима поставио директно питање: „Колико су за тебе лично значајна следећа очекивања у односу на твоје будуће занимање”, нудећи при томе одговоре у виду кратких формулација у којима је операционално исказао одређене вредности. Уз сваки исказ нуђена је петостепена скала за процену значаја очекивања од будућег занимања. Није евидентирано конкретно занимање за које се испитаник одређује, па стога није ни био циљ да се траже евентуалне разлике у очекивањима од различитих занимања. Главни циљ је био генералне дескриптивне природе и он је и остварен: показало се заиста да ученици оба узраста имају одређена вредносна очекивања од својих будућих занимања. Нека од тих очекивања су доминантна, што значи да их већина везује за своја занимања – нпр. могућност сарадње и добри изгледи за лично усавршавање.

Такође, у читавој серији истраживања која су извршили Кузмановић и Петровић (2007, 2010, 2013), односно Петровић и Кузмановић (2010, 2012), испитивана је преференција личних и друштвених циљева, који су посматрани као вредности, а посебно је испитивана веза између степена прихватања тих циљева, с једне стране, и ставова према политичким странкама, с друге стране. За тему којом се овде бавимо, ова истраживања су релевантна као аналошки теоријски и методолошки модел. Избор будућег занимања, посматран преко избора факултета који ће студирати, може се разумети као манифестација вредности и позитивних ставова према одређеним занимањима и професијама.

У једном истраживању Петровић и Кузмановић су установили да се студенти различитих факултета, студијских група и усмерења разликују у степену прихватања појединих личних и друштвених циљева (2013), али је остало отворено питање да ли су те разлике настале пре уписа на факултете, или под утицајем студија. Основано је претпоставити да важи и једно и друго. У сваком случају, и ово истраживање је један од подстицаја да се озбиљније постави питање значаја вредности као фактора у избору факултета и будућег занимања.

ПРОБЛЕМ, ЦИЉЕВИ И ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА

Полазећи од теоријске и емпиријске основе дате у уводном делу овог рада, формулисали смо истраживачки проблем који се односи на улогу вредности и вредносних очекивања код матураната гимназија при избору врсте студија, а тиме и будућег занимања. Прецизније речено, циљ је да утврдимо да ли се уз занимање које се стиче студирањем планираног факултета или високе школе везује очекивање да се на тај начин могу остварити неке значајне личне и друштвене вредности. У вези са тим, постављено је пет основних истраживачких питања која се односе на главне циљеве истраживања:

- 1) *За које личне и друштвене вредности се мажуранти више одређују, односно, које мање прихватају?* Одговор на ово питање захтева да се утврди ранг листа личних и ранг листа друштвених вредности на основу просечних оцена важности испитиваних циљева.
- 2) *Да ли мажуранти у значајно већој мери верују да им преферирани факултет и будуће занимање може омогућити остваривање јединих циљева него нежељено занимање?* У одговору на ово питање очекујемо да матуранти могућност остваривања личних циљева више везују за жељени факултет него за нежељени, док се могућност остваривања општих друштвених циљева може везивати и за нежељени факултет.
- 3) *Да ли постоји значајна повезаност између степенa прихватања циљева и степенa очекивања да се преко преферираних занимања могу остварити ти циљеви?* На основу овог питања се може генерисати претпоставка да ће степен значајности циљева бити повезан са степеном веровања да се преко жељеног факултета и будућег занимања могу остварити.
- 4) *Постоји ли веза између степенa жеље да се студира одабрани факултет и степенa очекивања да се преко занимања које се стиче студирањем тог факултета могу реализовати циљеви?* И овде се може постулирати претпоставка о позитивној повезаности између жеље да се студира одређени факултет и очекивања да ће тај избор испунити остваривање жељених циљева.
- 5) *Да ли се преферираним факултетима и занимањима које се преко њих стиче приписује већа могућност остваривања личних него друштвених циљева?* Посматрано у просеку, претпостављамо да ма-

туранти имају већа очекивања у погледу остваривања личних него друштвених циљева преко изабраног факултета и будућег занимања.

МЕТОД

Варијабле и инструменти: Централни појам у нашем истраживању су лични и друштвени циљеви, па је неопходно да нешто детаљније кажемо о њиховом значењу. Када је реч о циљевима као вредностима, они могу да се односе на крајње конкретне објекте, стања и ситуације, као и на релативно опште класе објеката и ситуација, укључујући и врло апстрактне категорије. Уопштени и апстрактни циљеви се с разлогом третирају као вредности, без обзира што остаје спорно питање да ли се све вредности могу схватити као циљеви. Неки угледни истраживачи вредности (Rokeach, 1973; Schwartz и Bilsky, 1990, 1987; Inglehart, 1977), преко уопштених и најкраће именованих циљева испитују вредности појединача и група, мада не користе појам циља као кључни појам.

Када испитују вредности као циљеве, истраживачи махом не придају значај разликовању и раздвајању циљева индивидуалног живота (личних циљева у ужем смислу, као што су љубав, популарност, моћ) од прихватања (преференције) друштвених циљева који се тичу друштва у целини (као што су – на пример, социјална правда, демократија, патриотизам). Међутим, Кузмановић и Петровић (2007) сматрају да би било добро раздвојити те две категорије и посебно испитивати степен прихватања једних и других, а истраживања треба да покажу каква је евентуална веза између прихватања циљева из једне и друге групе. Узимајући у обзир различите теоријске идеје о потребама и мотивима, затим разна истраживања о вредностима, и полазећи од идеје да се лични циљеви темеље на личним потребама и интересима, или њиховим комбинацијама и системима, Кузмановић и Петровић су на основу свог истраживачког искуства формирали листу од 18 личних циљева (ЛЛЦ) чији су најкраћи називи: углед, пријатељи (пријатељска подршка), друштвена моћ, самоактуализација, алтруизам, постигнуће, узбудљив живот, подређеност, сигурност, савесност, љубав, материјални стандард, знање, уживање (хедонизам), друштвено ангажовање, самосталност, популарност и здрав живот (детаљније о основама избора циљева у:

Kuzmanović i Petrović, 2007). Друштвени циљеви се такође могу темељити на потребама и интересима, али релевантним за шири круг људи, друштвене групе и читаву заједницу. Логично, артикулисање тих циљева је под утицајем разноврсних друштвених чинилаца. Не могу се занемарити ни циљеви који се сматрају важним у актуелном историјском времену за одређено друштво, као што је наше (нпр. улазак у Европску Унију, као друштвени циљ). Аутори су узели у обзир разна испитивања јавног мњења и своја претходна истраживања (Kuzmanović, 1990, 1995; Petrović, 1996) и сачинили су листу од 18 друштвених циљева (ЛДЦ): јака привреда, добри међунационални односи, борба против криминала и корупције, јачање одбрамбених снага земље, хуманији односи у друштву, еколошки циљеви, запосленост, социјална једнакост, правна држава, чување традиције, улазак у Европску унију, приватизација, државни и територијални интегритет, демократија, животни стандард, развој науке и културе, социјална права и политички систем.

У овом истраживању сви наведени лични и друштвени циљеви су операционализовани преко кратких, језгровитих исказа – нпр. *социјална њрава* преко исказа: „Да држава обезбеди бесплатно образовање, здравствену и социјалну заштиту”, или *уилег* као лични циљ, преко реченице: „Да ме други људи поштују, да уживам углед међу људима”. Пошто се вредносни циљеви углавном прихватају, само у различитом степену (због чега се говори о преференцијама), уз сваки исказ понуђено је пет следећих модалитета одговора: „мало је важно”, „осредње је важно”, „прилично је важно”, „јако је важно” и „изузетно много је важно”. Испитаници су замољени да овај последњи одговор употребљавају само онда када сматрају да је неки циљ за њих изузетно значајан. Одговори су у обради података транспоновани у бројеве, па је тако добијена скала процене у распону од 1 до 5. То је омогућило да се у статистичкој анализи нека поређења обављају преко просечних вредности, а повезаност преко коефицијената корелације.

Очекивања матураната везана за будуће занимање су испитивана такође преко скале од пет модалитета одговора, са следећим значењима: „нимало”, „мало”, „осредње”, „прилично” и „веома много”. И ови одговори су трансформисани у петостепену нумеричку скалу.

Упитник је, наравно, укључио питање о томе који факултет или високу школу испитаник намерава да упише, као и степен жеље (петостепена скала) да се бави занимањем које му изабра-

ни факултет или школа омогућује, али и питање којим занимањем везаним за високо образовање нипошто не би желео, или најмање жели, да се бави. Ово је било потребно да би се установиле евентуалне разлике у очекивањима између жељеног и нежељеног занимања, а у вези с могућношћу остваривања циљева. Упитник је укључио и уобичајена питања о демографским и социјалним обележјима испитаника: пол, смер у гимназији, просек оцена, процена материјалног стања породице, образовање оца и мајке, као и податак да ли је неко од чланова породице остао без посла у последњих пет година. Ова обележја су укључена под претпоставком да могу имати функцију интервенишућих варијабли на однос између важности циљева и очекивања да буду испуњени преко изабраног факултета.

УЗОРАК ИСПИТАНИКА И ПОСТУПАК ИСПИТИВАЊА

Испитивањем је обухваћено 497 ученика завршног разреда гимназија (матуранти) у Београду и неколико градова у унутрашњости Србије. У Београду су испитани матуранти Прве, Треће, Девете, Десете и Петнаесте гимназије, а у унутрашњости матуранти гимназија у Нишу, Чачку и Лозници, тако да се може говорити о релативно репрезентативном узорку испитаника, с обзиром на то да се гимназије значајно не разликују по структури ученика и условима школовања. Структура узорка по гимназијама, усмерењу и полној припадности приказана је у табелама 1, 2 и 3.

ВРЕДНОСНА ОЧЕКИВАЊА УЧЕНИКА ГИМНАЗИЈА ПРИ ИЗБОРУ ФАКУЛТЕТА

ГИМНАЗИЈА	Ф	%
ДЕВЕТА БЕОГРАДСКА ГИМНАЗИЈА	115	23.1
ЧАЧАНСКА ГИМНАЗИЈА	42	8.5
ДЕСЕТА БЕОГРАДСКА ГИМНАЗИЈА	52	10.5
ПРВА БЕОГРАДСКА ГИМНАЗИЈА	59	11.9
ПЕТНАЕСТА БЕОГРАДСКА ГИМНАЗИЈА	64	12.9
НИШКА ГИМНАЗИЈА	80	16.1
ЛОЗНИЧКА ГИМНАЗИЈА	65	13.1
ТРЕЋА БЕОГРАДСКА ГИМНАЗИЈА	20	4.0
УКУПНО	497	100.0

ТАБЕЛА 1: СТРУКТУРА УЗОРКА ПО ГИМНАЗИЈАМА

ИЗАБРАНИ СМЕР	Ф	%
ПРИРОДНИ	203	40.8
ДРУШТВЕНИ	241	48.5
ОПШТИ	53	10.7
УКУПНО	497	100.0

ТАБЕЛА 2: СТРУКТУРА УЗОРКА ПО СМЕРОВИМА

ПОЛ	Ф	%
ЖЕНСКИ	311	62.6
МУШКИ	186	37.4
УКУПНО	497	100.0

ТАБЕЛА 3: СТРУКТУРА УЗОРКА ПО ПОЛУ

Треба рећи да наведена општа структура узорка и број испитаника по појединим категоријама донекле варирају када је реч о избору појединих факултета, јер сви испитаници (497) нису одговорали на сва тражена питања, тако да узорак варира у складу са појединим варијаблама и методама статистичке анализе која је коришћена према постављеним хипотезама. Тако се од укупног

броја анкетираних за избор пожељног факултета определило 494, а за избор најмање пожељног факултета 473 испитаника. Као свој избор испитаници су укупно навели 54 факултета, од чега су најзаступљенији: Економски (10,1%), Правни (8,2%), ФОН (8,2%), Електротехнички (7,8%), Филозофски (6,4%), Филолошки (5,8%), Медицински (5,0%) и Политичке науке (4,8%). За остале факултете се опредељује испод 5% испитаника, тако да их не приказујемо у овој структури.

Испитивање је спроведено крајем школске године са матурантима наведених гимназија, у школским условима (учионицама), што можемо узети као предност за ову врсту испитивања везаног за професионално опредељивање младих, јер су матуранти на крају завршне године већ имали јасно формиране ставове и опредељење које факултете ће уписати. Примењена је техника групног испитивања по разредима од стране истраживача и школског психолога, уз одговарајуће објашњење и позитивну мотивацију ученика за учешћем у истраживању. Током испитивања није било отпора и нерегуларности које би могле утицати на резултате испитивања.

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

СТЕПЕН ПРИХВАТАЊА (ПРЕФЕРЕНЦИЈЕ) ЛИЧНИХ И ДРУШТВЕНИХ ЦИЉЕВА

Прво питање постављено у нашем истраживању односило се на преференцију личних и друштвених циљева, који су испитивани преко две одвојене листе. У табели 4 приказана је преференција личних циљева, који су наведени према просечном степену прихваћености, тако да њихов редослед представља и ранг листу значаја које им испитаници придају.

Лични циљеви	АС	СД		Лични циљеви	АС	СД
ПРИЈАТЕЉИ	4.49	0.82		АЛТРУИЗАМ	3.77	1.02
ЉУБАВ	4.36	0.89		УГЛЕД	3.57	1.02
САМОСТАЛНОСТ	4.43	0.82		ПОСТИГЊУЋЕ	3.47	1.07

ТАБЕЛА 4: СТЕПЕН ПРИХВАТАЊА ЛИЧНИХ ЦИЉЕВА

САМОАКТУАЛИЗАЦИЈА	4.34	0.81		ЗДРАВ ЖИВОТ	3.45	1.25
МАТЕРИЈАЛНИ СТАНДАРД	4.17	0.93		САВЕСНОСТ	3.38	1.25
ЗНАЊЕ	4.09	0.86		ДРУШТВЕНО АНГАЖОВАЊЕ	3.26	1.04
УЗБУДЉИВ ЖИВОТ	4,00	0.98		ДРУШТВЕНА МОЋ	2.62	1.23
СИГУРНОСТ	3.95	1,00		ПОДРЕЂЕНОСТ	2.05	1.05
УЖИВАЊЕ/ХЕДОНИЗАМ	3.78	1.03		ПОПУЛАРНОСТ	2.04	1.19

ТАБЕЛА 4: СТЕПЕН ПРИХВАТАЊА ЛИЧНИХ ЦИЉЕВА

На основу средње вредности прихватња, може се рећи да матуранти већину личних циљева прихватају у значајној мери, с тим што посебно истичу: пријатељство, романтичне везе (љубав), самосталност и независност, самоактуализацију, материјални стандард, знаје и узбудљив живот. Насупрот томе, из исте табеле се може видети да су најмање преферирани лични циљеви који се везују за популарност, послушност, подређеност и друштвену моћ и ангажовање. Изгледа да се лични циљеви код матураната гимназија не поклапају са неким схватањима присутним у новије време, по којима се очекује да су млади оријентисани на корист, престиж, компетитивност, успех, друштвену промоцију и углед (Кузмановић, Петровић, 2013; Јоксимовић, 1999), већ према избору личних циљева више одговарају типичном профилу адолесцената познатом из ранијих истраживања (Ериксон, 1976; Врањешевећ, 2001). Очигледно је да доминирају они циљеви који су више засновани на емоционалним и интелектуалним потребама, што се уклапа у ширу слику типичног адолесцента, али и са истицањем материјалних потреба везаних за лични и породични стандард, што се може приписати утицају актуелне друштвено-економске кризе у нашем друштву.

Друштвени циљеви:	АС	СД		Друштвени циљеви:	АС	СД
СОЦИЈАЛНА ПРАВА	4.43	0.87		СОЦИЈАЛНА ЈЕДНАКОСТ	3.66	1.16
ЗАПОСЛЕНОСТ	4.24	0.99		ДОБРИ МЕЂУНАЦИОНАЛНИ	3.59	1.16
РАЗВОЈ НАУКЕ И КУЛТУРЕ	4.24	0.93		ДРЖАВНИ И ТЕРИТОРИЈАЛНИ	3.57	1.17
ЖИВОТНИ СТАНДАРД	4.20	0.88		ДЕМОКРАТИЈА	3.42	1.18
ХУМАНИЈИ ОДНОСИ	4.06	1.02		ЈАКА ПРИВРЕДА	3.27	1.31

ТАБЕЛА 5: СТЕПЕН ПРИХВАТАЊА ДРУШТВЕНИХ ЦИЉЕВА

ЕКОЛОШКИ ЦИЉЕВИ	3.97	1.04	ЈАЧАЊЕ ОДБРАМБЕНИХ СНАГА	3.14	1.22
ПРАВНА ДРЖАВА	3.86	1.06	ЈЕДНОПАРТИЈСКИ СИСТЕМ	2.54	1.29
БОРБА ПРОТИВ КРИМИНАЛА И КОРУПЦИЈЕ	3.83	1.21	ПРИВАТИЗАЦИЈА	2.46	1.11
ЧУВАЊЕ ТРАДИЦИЈЕ	3.81	1.14	УЛАЗАК У ЕУ	2.17	1.14

ТАБЕЛА 5: СТЕПЕН ПРИХВАТАЊА ДРУШТВЕНИХ ЦИЉЕВА

Кад је реч о друштвеним циљевима, матуранти преферирају оне који би се могли повезати са социјалним вредностима, као што су: социјална права, образовање, наука, посао, обезбеђење бољег стандарда и хуманији односи међу људима, што се може тумачити као знак њихове хуманости, демократичности и зрелости. Истовремено, то одговара општој слици младих људи који теже равноправности, правди, економски и социјално стабилном друштвеном окружењу. Овакав избор друштвених циљева се не уклапа сасвим у тренутно преовлађујућа друштвена, а нарочито политичка, очекивања и вредности које се везују за тржишну и либералну економију, пошто се у први план истичу социјалне и демократске вредности, као што су социјална праведност, доступност образовања, сигурност посла и задовољавајући материјални стандард. Насупрот општим очекивањима и веровањима да су млади више опредељени за интернационалне интеграције, ЕУ и тржишну привреду, према овом истраживању то су најмање прихватљиви циљеви код наших матураната. Разлог томе вероватно треба тражити у чињеници да су последице транзиције и приватизације у нашој земљи, као и услови које ЕУ поставља Србији у процесу придруживања, оставили негативну слику у свести младих људи, тако да се такви циљеви доживљавају као мање прихватљиви у односу на остале друштвене циљеве. Уз то треба додати и њихово ниско вредновање једнопартијског политичког система као друштвеног циља или вредности, што би могло да говори да млади не прихватају једну идеолошку доктрину, догматизам и ауторитарност. У целини гледано, према преференцијама друштвених вредности, могло би се говорити да су млади оријентисани ка демократским и социјалним вредностима, али са националном конотацијом (због ниског вредновања уласка у ЕУ као друштвеног циља). То указује да су млади отворени за хумане и демократске вредности, али да по-

литичке и друштвене циљеве више везују за националне оквире у којима вероватно виде више простора за испољавање личних потреба и циљева, али и општих друштвених вредности као што су хуманизам, правда, слобода и независност.

РАЗЛИКЕ У ОЧЕКИВАЊИМА ОД ЖЕЉЕНОГ И НЕЖЕЉЕНОГ ЗАНИМАЊА

Како је наведено у методологији, од испитаника смо тражили да у упитнику наведу не само који факултет или високу школу планирају да упишу, већ и који факултет, тј. будуће занимање би најмање желели. Такође су имали задатак да на петостепеној скали оцене колико жељено занимање (које се стиче преко одабраног факултета) омогућава остваривање сваког од наведених 18 личних циљева, али исте такве процене испитаници су дали и када је реч о нежељеном занимању. Ове процене смо назвали „очекивање” од жељеног и нежељеног (најмање жељеног) занимања. Статистичка анализа података је извршена преко т-односа, тј. утврђивана је значајност разлика у просечним очекивањима од преферираног и нежељеног занимања.

Лични циљеве - вредности	АС	АС	РАЗЛИКЕ	Т	Сиг.
	ПРЕФЕРИРАНОГ ЗАНИМАЊА	НЕЖЕЉЕНОГ ЗАНИМАЊА			
УГЛЕД	3.76	3.33	0.43	3.49	.001
ПРИЈАТЕЉИ	3.95	3.28	0.67	11.43	.000
ДРУШТВЕНА МОЋ	3.09	2.99	0.10	1.61	.107
САМОАКТУАЛИЗАЦИЈА	4.36	3.22	1.14	17.20	.000
АЛТРУИЗАМ	3.68	3.25	0.43	5.18	.000
ПОСТИГНУЋЕ	3.79	3.28	0.51	7.11	.000
УЗБУДЉИВ ЖИВОТ	3.81	2.74	1.07	11.16	.000
ПОДРЕЂЕНОСТ	2.71	3.22	-0.51	-7.52	.000
СИГУРНОСТ	3.85	3.15	0.70	9.83	.000
САВЕСНОСТ	3.55	2.99	0.56	7.92	.000

ТАБЕЛА 6: РАЗЛИКЕ У ОЧЕКИВАЊИМА ОД ЖЕЉЕНОГ И НЕЖЕЉЕНОГ ЗАНИМАЊА

ЉУБАВ	3.80	3.24	0.56	9.69	.000
МАТЕРИЈАЛНИ СТАНДАРД	4.15	3.50	0.65	9.90	.000
ЗНАЊЕ	4.15	3.20	0.95	15.40	.000
ХЕДОНИЗАМ	3.64	2.82	0.82	12.50	.000
ДРУШТВЕНО АНГАЖОВАЊЕ	3.35	3.03	0.34	4.26	.000
САМОСТАЛНОСТ	4.33	3.44	0.89	14.55	.000
ПОПУЛАРНОСТ	2.32	2.49	-0.17	-2.22	.027
ЗДРАВ ЖИВОТ	3.38	3.02	0.36	5.06	.000

ТАБЕЛА 6: РАЗЛИКЕ У ОЧЕКИВАЊИМА ОД ЖЕЉЕНОГ И НЕЖЕЉЕНОГ ЗАНИМАЊА

На основу резултата приказаних у табели 6. уочава се јасна тенденција да постоји значајна разлика код већине личних циљева у погледу очекивања њиховог испуњења преко жељеног и нежељеног занимања. Очито је да матуранти више верују да жељено него нежељено занимање омогућује реализацију наведених личних циљева. Међутим, изузетак су три циља. Први циљ се односи на *моћ и руковођење другим људима* („Да руководим другим људима, да имам значајну друштвену моћ”) – где нема статистички значајних разлика у процени могућности остваривања овог циља код преферираног и нежељеног занимања. Други циљ се односи на *популарност* као личну вредност („Да postanем познат и популаран, да се о мени зна и прича у јавности”), али је у овом случају добијена негативна разлика, јер се процењује да се такав циљ пре може остварити преко нежељеног него преко жељеног факултета, тј. занимања. Такође, и када је реч о трећем циљу – *погређеност и послушност* („Да просто радим свој посао и извршавам одлуке онако како захтевају претпостављени, старији и моћнији”), добијена је негативна разлика у корист нежељеног занимања. Дакле, ова два циља се више везују за непопуларно или најмање прихватљиво занимање, а на основу преференције личних циљева (табела 5) видимо да су то истовремено и циљеви који су у узорку најмање прихваћени.

Имајући у виду добијене разлике у преференцији циљева када се упоређује жељено и нежељено занимање, може се закључити да се преферирано занимање повезују са већим могућностима остварења скоро свих личних циљева, изузев три најмање прихватљива циља, од којих се два више повезују са непожељним занимањем. У овом случају, изгледа да матурантима није битно да

ли се неки за њих неважан (или мало важан) циљ може више остварити преко жељеног факултета и занимања него преко нежељеног занимања. Штавише, спремни су да признају да се неки мање вредан циљ може у већој мери остварити преко нежељеног факултета и занимања, што би се могло интерпретирати као порука: циљеви које не желим (на пример – потчињавање или послушност) могу се више остварити преко занимања које не волим, али пошто ја и не тежим (или мало тежим) тим циљевима, онда је то можда и разлог више да не желим то занимање. То би даље могло да значи да појединац неће изабрати оне факултете и занимања која се повезују са оним циљевима којима не тежи, и обрратно, изабраће онај факултет и занимање које жели и чему приписује могућност остварења већине личних циљева. Чини нам се да оваква логика очекивања од жељеног и нежељеног занимања има оправдања у инструменталном карактеру занимања и позитивној или негативној валенци одређених циљева, што се уклапа у неке теоријске моделе о којима смо говорили у уводном делу овог рада.

ПОВЕЗАНОСТ ВАЖНОСТИ ЦИЉЕВА И ОЧЕКИВАЊА ДА СЕ ТИ ЦИЉЕВИ МОГУ ОСТВАРИТИ ПРЕКО ИЗАБРАНОГ ЗАНИМАЊА

Ако је на нивоу узорка у целини установљено да се уз жељено занимање више него уз нежељено везује очекивање да се могу остварити значајни циљеви, а да код најмање значајних циљева нема разлика, или да се чак јављају у корист нежељених занимања, оправдано је поставити питање да ли се и на индивидуалном нивоу и само код жељених занимања већа очекивања везују уз индивидуално значајније циљеве. Другим речима, поставља се питање да ли се јавља корелација између степена важности циља и степена очекивања да се преко преферираног занимања тај циљ може остварити.

ЦИЉЕВИ	Р	ЦИЉЕВИ	Р	ЦИЉЕВИ	Р
УГЛЕД	.477**	УЗБУДЉИВ ЖИВОТ	.371**	ЗНАЊЕ	.471**
ПРИЈАТЕЉИ	.459**	ПОДРЕБЕНОСТ	.545**	ХЕДОНИЗАМ	.515**

ТАБЕЛА 7: КОРЕЛАЦИЈЕ ВАЖНОСТИ ЛИЧНИХ ЦИЉЕВА И ОЧЕКИВАЊА ДА МОГУ БИТИ ОСТВАРЕНИ

ДРУШТВЕНА МОЋ	.567**	СИГУРНОСТ	.416**	ДРУШТВЕНО АНГАЖОВАЊЕ	.513**
САМОАКТУАЛИЗАЦИЈА	.407**	САВЕСНОСТ	.581**	САМОСТАЛНОСТ	.457**
АЛТРУИЗАМ	.514**	ЉУБАВ	.443**	ПОПУЛАРНОСТ	.634**
ПОСТИГНУЋЕ	.503**	МАТЕРИЈАЛНИ СТАНДАРД	.486**	ЗДРАВ ЖИВОТ	.616**

ТАБЕЛА 7: КОРЕЛАЦИЈЕ ВАЖНОСТИ ЛИЧНИХ ЦИЉЕВА И ОЧЕКИВАЊА ДА МОГУ БИТИ ОСТВАРЕНИ

Из табеле 7. се може видети да се редовно појављују очекиване корелације и да су оне прилично високе. Већина појединачних корелација се креће изнад 0.40, а неколико и преко 0.60, што показује да постоји значајна повезаност између степена прихватања већине личних циљева и очекивања да се преко изабраног занимања ти циљеви могу и остварити. Можда изгледа необично, али највиши је степен повезаности између оцене значаја популарности и степена очекивања да се преко одабраног факултета и жељеног занимања тај циљ може реализовати (0,63). Видели смо да популарност спада међу најниже вредноване циљеве и да у целини матуранти верују да њихово преферирано занимање мање него нежељено омогућује остваривање популарности. На меће се питање - Како објаснити овај нови резултат? Несумњиво је да већина испитаника нити нарочито цени популарност, нити верује да се преко жељеног занимања може тај циљ остварити, али извесна коваријација у оценама те две варијабле постоји (од изразито ниских до умерено ниских). С друге стране, стандардна девијација (СД = 1,19) сведочи да мањи део матураната популарност ипак види као важан лични циљ (или му дар приписује изнадпросечни значај), па вероватно и већина у оквиру те категорије истовремено верује да се преко одабраног факултета и будућег занимања може остварити популарност којој теже. Такве тенденције омогућују да се оствари прилично висок коефицијент корелације. Дакле, у целини важи правилност: уколико је неки циљ за матуранте важнији, утолико више очекују да се он може остварити преко преферираног занимања и обротно.

Најмању корелацију између важности циља и очекивања да се преко изабраног факултета и будућег занимања оствари има циљ који се односи на - *узбудљив живот* (P=0,37), што указује да је то значајан циљ за матуранте, али да га не прати исто тако висо-

ко очекивање да ће томе допринети изабрани факултет и будуће занимање.

Значајна повезаност између степена пожељности циља и очекивања да ће будуће занимање омогућити остварење тих циљева углавном важи за личне, животне циљеве, док су код друштвених циљева корелације углавном ниске, тако да их и не приказујемо посебно. Исто тако, корелације са степеном очекивања да се преко нежељених занимања могу остварити испитивани циљеви су знатно ниже (већина се креће испод 0.20), а најчешће су и потпуно незначајне.

ПОВЕЗАНОСТ СТЕПЕНА ЖЕЉЕ ЗА БАВЉЕЊЕМ ПРЕФЕРИРАНИМ ЗАНИМАЊЕМ И ОЧЕКИВАЊА ДА СЕ ПРЕКО ТОГ ЗАНИМАЊА МОГУ ОСТВАРИТИ ЛИЧНИ ЦИЉЕВИ

Прво су дате појединачне корелације између жељености занимања и очекивања да ће се преко тог занимања остварити одређени циљ, а потом је регресионом анализом утврђена повезаност између свих, заједно узетих циљева и жељености бављења префериралим занимањем.

Појединачне корелације					
УГЛЕД	.181**	УЗБУДЉИВ ЖИВОТ	.097*	ЗНАЊЕ	.232**
ПРИЈАТЕЉИ	.100*	ПОДРЕБЕНОСТ	-.068	ХЕДОНИЗАМ	.129**
ДРУШТВЕНА МОЋ	.059	СИГУРНОСТ	.094*	ДРУШТВЕНО АНГАЖОВАЊЕ	.128**
САМОАКТУАЛИЗАЦИЈА	.350**	САВЕСНОСТ	.162**	САМОСТАЛНОСТ	.160**
АЛТРУИЗАМ	.102*	ЉУБАВ	.071	ПОПУЛАРНОСТ	.113*
ПОСТИГНУЋЕ	.178**	МАТЕРИЈАЛНИ СТАНДАРД	.113*	ЗДРАВ ЖИВОТ	.074

ТАБЕЛА 8: КОРЕЛАЦИЈЕ ИЗМЕЂУ ЖЕЉЕНОСТИ ЗАНИМАЊА И ОЧЕКИВАЊА ОСТВАРЕЊА ЦИЉЕВА

R	R ²	Кориговани R ²	Стд. грешка процене
.414 ^A	.171	.137	.87560

ТАБЕЛА 9: РЕГРЕСИЈА - ЛИЧНИ ЦИЉЕВИ КАО ПРЕДИКТОРИ ЖЕЉЕНОСТИ ЗАНИМАЊА

У целини посматрано, корелациона регресиона анализа (табела 9) показује да постоји повезаност ($P=0.41$), између степена жеље матураната да се баве одређеним занимањем и очекивања да се преко тог занимања могу остварити одређени циљеви, али је степен објашњења варијансе критеријумске варијабле релативно низак. Када се посматрају бета коефицијенти онда се запажа да тој повезаности највећи допринос дају корелације које се односе на циљеве – самоактуализација (да се искажу своје способности и остваре могућности) и савесност (да се живот проживи савесно и мирно). Вероватно је да главни разлог релативно ниске укупне корелације у томе што је степен жеље да се бави преферираним занимањем недовољно варијабилан, јер су сви испитаници наводили да брāju неко занимање (факултет) којим желе да се баве више од осталих. Међутим, када се погледају обичне линеарне корелације по појединим ајтемима (табела 8.) може се запазити да су све појединачне корелације значајне, изузев за циљеве који се везују за друштвену моћ, послушност, љубав и здрав живот. Очигледно је да испитаници верују да се ови циљеви, у поређењу са другим, могу мање остварити преко преферираног занимања, док се жеља да се баве изабраним занимањем значајније повезује са очекивањем да ће допринети остварењу већине осталих личних циљева. То још једном потврђује нашу полазну претпоставку да су вредносни циљеви и очекивања повезани са избором факултета и будућег занимања.

РАЗЛИКЕ У ОЦЕНИ МОГУЋНОСТИ ОСТВАРИВАЊА ЛИЧНИХ И ДРУШТВЕНИХ ЦИЉЕВА

На основу поређења укупних просечних скорова за две листе циљева (табела 10), можемо констатовати да испитаници више верују да ће им изабрано занимање омогућити остваривање личних него друштвених циљева ($t = -24.422$, $\text{sig } 0.000$). У прилог томе иду и величине корелација између жељености личних циљева и могућности остварења тих циљева, што је приказано у табели 7.

ЦИЉЕВИ - ВРЕДНОСТИ	АС	СД
Лични циљеви	3.64	.54
Друштвени циљеви	2.73	.89

ТАБЕЛА 10:МОГУЋНОСТ ОСТВАРЕЊА ЦИЉЕВА

На основу значаја личних циљева за свакодневни живот и потребе младих да што брже и непосредније задовољавају своје потребе, није тешко разумети и објаснити зашто се преферирано занимање више везује за остваривање личних, животних циљева, него друштвених. Вероватно је да се матуранти при избору факултета и професионалног опредељења више руководе личним, животним циљевима (вредностима) него друштвеним циљевима, очекујући да ови циљеви више зависе од њих самих и њиховог будућег радног положаја, него што је то случај са ширим циљевима, који зависе од ширих друштвених околности и који се односе на целокупно друштво.

ЗАКЉУЧАК

Резултати овог истраживања у целини показују да су вредносна очекивања матураната од будућег занимања битан чинилац у избору факултета (односно високе школе) и замишљеног занимања које се жели стећи преко изабраног факултета. За 15 од 18 личних циљева матуранти значајно више верују да се они могу остварити преко жељеног него преко неког замишљеног нежељеног занимања.

Важност вредносних очекивања од жељеног занимања потврђује и налаз да постоје прилично високе позитивне корелације (око 0,50, па и 0,60) између степена значаја личних циљева за појединца и очекивања да се дати циљеви могу остварити преко одабраног факултета и занимања. То важи за свих осамнаест личних циљева. Генерално посматрано, уколико је животни циљ за матуранте важнији утолико више верују да се он може остварити преко жељеног занимања.

Постоје значајне, мада углавном ниске, корелације између вредносних очекивања везаних за поједине циљеве (укупно 14) и степена жељености бављења преферираним занимањем. Регресиона анализа показује да је мултипла корелација статистички значајна, али не нарочито висока ($P = 0,41$). Разлог ниске корелације може бити у чињеници што степен жељености има ограни-

чен опсег варијације, будући да опредељење за неко занимање укључује критички ниво жељености.

Утврђено је да постоји значајна разлика у погледу очекивања да се преко жељеног занимања могу остварити лични и друштвени циљеви, у корист личних циљева. По природи ствари, у избору занимања млади се више руководе личним, животним циљевима (вредностима) него друштвеним циљевима. Лични циљеви су више засновани на појединим базичним потребама или комбинацијама потреба, које појединац жели да задовољи кроз избор факултета и будућег занимања, а мање обраћа пажњу на значај општијих друштвених потреба и циљева.

У целини посматрано, добијени налази говоре о значају вредности и вредносних очекивања за избор факултета и занимања које се преко њега стиче. Ми нисмо испитанике директно питали да ли су имали у виду одређене вредносне циљеве када су се опредељивали за факултет, већ смо до налаза о значају циљева дошли посредно, статистичким укрштањем и анализом података. Могуће је да су матуранти имали у виду само неке важне циљеве при избору факултета или високе школе, а да се неки други појављују као статистички значајни зато што су повезани са првим, а можда и зато што млади донекле и несвесно бирају занимање за које верују и интуитивно осећају да преко њега могу да остваре многе личне циљеве и вредности.

-
- ЛИТЕРАТУРА Brančić, B. (1986). *Psihološke teorije izbora zanimanja*. Beograd: Naučna knjiga.
- Havelka, N. (1994). Vrednosne orijentacije učenika i njihova očekivanja od budućeg zanimanja. *Psihološka istraživanja*, br. 7, 89-126.
- Inglehart, R. (1977). *The Silent Revolution*. Princeton: Princeton University Press.
- Kuzmanović, B. (1990). Procena relativnog značaja društvenih ciljeva. U N. Havelka (ur.), *Efekte osnovnog školovanja* (pp. 215 – 234). Beograd: Institut za psihologiju.
- Kuzmanović, B. (1995). Preferencije društvenih ciljeva. *Psihološka istraživanja*, br. 7, 49 – 69.
- Kuzmanović, B. i Petrović, N. (2007). Struktura preferencija ličnih i društvenih ciljeva srednjoškolaca. *Psihologija*, 40, 567 – 585
- Kuzmanović, B. i Petrović, N. (2010). Ciljevi i očekivanja kao činioци stavova prema političkim strankama. *Sociološki pregled*, 44, 453 – 470.

Kuzmanović, B. i Petrović, N. (2013). Lični i društveni ciljevi studenata u kontekstu njihovog profesionalnog usmerenja. *Andragoške studije*, br. 1, 49 – 72.

Petrović, N. (1996). Važnost ličnih i društvenih ciljeva i odnos prema političkim strankama. (Diplomski rad). Beograd: Filozofski fakultet.

Petrović, N. i Kuzmanović B. (2010). Vrednosti i očekivanja kao činioci izbornog opredeljenja. *Srpskapolitička misao*, god. 17, 175 -194.

Petrović, N. i Kuzmanović, B. (2012). Ciljevi i očekivanja kao prediktori subjektivnog odnosa prema dvema suparničkim strankama. *Srpska politička misao*, 35, 65 – 87.

Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. New York: Free Press.

Schwartz, S. H. and Bilsky, W. (1987). Toward a Psychological Structure of Human Values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 550 – 562.

Schwartz, S. H. and Bilsky, W. (1990). Toward a Psychological Structure of Human Values: Extensions and Cross-Cultural Replications. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 878 – 891.

Vroom, V. (1964). *Work and Motivation*. New York: Wiley.

NEBOJŠA B. PETROVIĆ
MILANKO D. ČABARKAPA
BORA R. KUZMANOVIĆ
UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOSOPHY

SUMMARY   THE VALUES EXPECTATIONS OF HIGH SCHOOL GRADUATES AT THE CHOICE
OF THE FACULTY AND FUTURE OCCUPATION

There are many psychological references to professional orientation of pupils. However, mainly studied predictors were the role of school, peers, parents, socio-economics factors, and less the role of personality traits, goals, expectations, personal and social values.

In this paper the focus is on personal goals and social values defined as specific objectives that are significant for a faculty choice, and therefore a future profession. We use two lists of goals - 18 personal and 18 social, applied to the sample of 497 high school pupils in fourth grade. The study was conducted in school settings. Preference and level of importance of the objectives of respondents have been expressed on the 5-point scale of Likert type, which allowed the statistical analysis of applied methods.

The research results show significant differences in individual preferences of the goals and values, as well as the significantly connection of the goals with expectations to be fulfilled by faculty and future career choice. In addition, it was shown that the higher importance is given to personal than social values, which justified starting assumption of the authors, to examine personal and social values separately, since they were shown to have a different significance for professional orientation of young people.

KEY WORDS: values, personal and social goals, high school students, professional orientation.